

DOBRÁ VÍRA V KONTRAKTAČNÍM PROCESU¹

MIROSLAV FRÝDEK

Právnická fakulta Masarykovy Univerzity, Katedra dějin státu a práva a Ústav dovednostní výuky a inovace studia. Právnická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Katedra teorie práva a právních dějin. Česká republika

Abstract in original language

Předkládaný příspěvek se snaží monitorovat základní koncepci předsmulvní odpovědnosti v římském právu. V současné právní úpravě ani v římském právu nebyl tento institut explicitně upraven, ale s jeho zákonným zakotvením počíná návrh nového občanského zákoníku. Příspěvek se proto zaměřuje na základní prvky odpovědnosti a snaží se najít jeho východiska v právních i neprávních pramenech římského

Key words in original language

Předsmulvní odpovědnost, římské právo, odpovědnost, culpa in contrahendo, dobrá víra.

Abstract

The present conference paper analyses the basic concept of precontractual liability in the Roman law. Neither according to the actual Czech legislation nor the Roman law had explicit regulation of this institute. On the other hand, the precontractual liability is a part of new Czech civil code. That is why the article tries to focus on the basic elements of this liability and tries to and grounds in Roman legal and

Key words

Precontractual liability, Roman law, liability, culpa in contrahendo, good faith.

Dobrá víra

Dobrá víra je zásada či imperativ v jehož rámci má každý jednat. Základní tři příkazy římského práva jsou obsaženy v následujícím fragmentu, který se stal i např. heslem Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Tyto příkazy tedy zní: *Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum*

¹ Článek vznikl v rámci grantu Předsmulvní odpovědnost a její východiska MUNI/A/1010/2010.

non leadere, suum cuique tribuere - Příkazy práva jsou tyto: žít čestně, nepoškozovat jiné, každému dát to, co mu patří.²

Pojem *bona fides* – dobrá víra se velmi často vyskytuje jak v právních tak i neprávních pramenech římského práva. Tento pojem se snažila definovat i římská jurisprudence. Tento termín se však velmi těžce definuje, což vedlo k tomu, že byl termín *bona fides* definován opakem – *a contrario*, jako i jiné právní instituty³. Dobrá víra byla v praxi římských právníků opakem tzv. *mala fides* či *dolus malus*. Obecně lze říci, *bona fides* znamená absenci všech podvodů a nekalých jednání. Především absence všech podvodů, které jsou založeny na simulaci či předstírání.⁴

To jak se samo římské právo a jeho právníci nazírali na dobrou víru lze vyčíst z mnoha právních ustanovení. Například je dobrá víra jedním z pěti předpokladů vydržení. Velmi hezké definování dobré víry jako příkazu toho co se nesmí a co se přičí spravedlnosti a dobré víře je např. v 57. fragmentu, 17. titulu 50. knihy Digest:

Dig. 50.17.57 Gaius 18 ad ed. provinc. *Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur*

Překlad: Dobrá víra neumožňuje, aby bylo dvakrát vymáháno to stejné.

Další fragment, který můžeme nalézt v Digestech se týká smluv, které byly uzavřeny buď s účelem druhého kontrahenta podvést nebo je jeden z kontrahentů při kontraktaci v dobré víře (což většinou nastává současně), tedy je v přesvědčení, že nikomu svým jednáním nezpůsobuje škodu pak dochází k možnosti pasivní děditelnosti žaloby a ručení *in solidum*.

Dig. 50. 17.152. 3 Ulpianus 69 ad ed. *In contractibus, quibus doli praestatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.*

Překlad: Ve smlouvách, které byly provedeny podvodně nebo v dobré víře, tam je dědic odpovědný na celek (*in solidum*).

² Jde část fragmentu in.: Dig. 1, 1, 10 Ulpianus pr. libro primo regularum Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi 1. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non leadere, suum cuique tribuere. 2. Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia. Spravedlnost je neměnná a soustavná vůle poskytovat každému jeho vlastní právo 1. Příkazy práva jsou tyto: žít čestně, nepoškozovat jiné, každému dát to, co mu patří. 2. Právní věda je znalost věcí božských a lidských, věda o spravedlivém a nespravedlivém.

³ Např. Just. Inst. 2, 10, 6 a Just. Inst. 2, 10, 10 – tyto fragmenty podávají výčet osob, které nemohou být testamentárními svědky a ne ty které svědky být mohou.

⁴ SMITH, W. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London, 1875, str. 207

V římském právu byla kardinální otázka „Qualis actio?“, tedy jaká žaloba bude aplikována. S rozvojem hospodářských vztahů dochází k vytvoření bezformálních kontraktů, které jsou jednáními v dobré víře – *negotium bonae fidei*, a tyto vztahy jsou i chráněny žalobami v dobré víře – *actiones bonae fidei*. V těchto žalobách, jak se zmiňují např. Instituce císaře Justiniana, je dána pravomoc soudce rozhodnout podle zásad dobra a slušnosti - *ex bono et aequo*:

Inst. Just. 4, 6, 30 *In bonae fidei autem iudiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono et aequo aestimandi quantum actori restitui debet.*

Překlad: Při žalobách v dobré víře se považuje za dané, že soudci je svěřena pravomoc rozhodnout podle dobra a slušnosti (*ex bono et aequo*), tedy kolik se má žalobci plnit.

O velké důležitosti, pro běžný život, právních vztahů chráněných žalobami v dobré víře se zmiňuje i Marcus Tullius Cicero, který ve svém spise *De officiis libri tres* cituje Quinta Scaevolu⁵: „... říkával, že zvláštní důležitost mají všechny ty soudy při nichž se užívá zásady podle dobré víry, a přikládal zásadě dobré víry velmi širokou platnost, a to ve sporech týkajících se poručnictví a společenské smlouvy⁶, věc svěřených a mandátů, koupí a prodejů, nájmu a pronájmů, tedy založených na vztazích, na nichž spočívá společenský život. V těchto případech je prý třeba znamenitého soudce, aby určil, čím je kdo komu povinen, neboť většinou se kladou požadavky z obou stran“⁷. Tento úryvek z neprávnického pramene nám podává dvě důležité informace. První z nich je potvrzení korektivu dobré víry v soudním řízení, který je uveden výše ve fragmentu: Inst. Just. 4, 6, 30. Druhý je pak výčet právních vztahů, které jsou chráněny žalobami v dobré víře. Jedná se o právní vztahy založené:

- Poručenstvím
- Smlouvou společenskou

⁵ De. Off. III,170 Nam quanti verba illa: UTI NE PROPTER TE FIDEMVE TUAM CAPTUS FRAUDATUSVE SIM! quam illa aurea: UT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET ET SINE FRAUDATIONE! Sed, qui sint "boni" et quid sit "bene agi," magna quaestio est. Q. quidem Scaevola, pontifex maximus, summam vim esse dicebat in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur EX FIDE BONA, fideique bonae nomen existimabat manare latissime, idque versari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vitae societas contineretur; in iis magni esse iudicis statuere, praesertim cum in plerisque essent iudicia contraria, quid quemque cuique praestare oporteret. Citováno dne 15. 5. 2011 z <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/off3.shtml#17>

⁶ pozn. autora. V překladu byla použito termínu obchodních společností v latinském originále však je uvedeno societa – tedy smlouva společenská, proto jsme tuto terminologickou nepřesnost upravili.

⁷ CICERO, M., T. De officiis libri tres. Přeložil J. Ludvíkovský, Svoboda 1970. str. 152

- Fiducií
- Mandatem - smlouvou příkazní
- Smlouvou trhovou – koupě - prodej
- Nájmem - pronájmem

Gaius ve čtvrtém komentáři § 62 podává následující výčet právních vztahů chráněných v *iudicium bonae fidei*:

- Smlouva trhová – koupě – prodej
- Nájem – pronájem
- Nepříkázané jednatelství
- Příkazní smlouva
- Úschova – depositum
- Fiducie
- Smlouva společenská
- Poručenství
- Žaloba na vydání věna
- Výpůjčka
- Ruční zástava
- Žaloba na rozdělení spoluvlastnictví vzniklé dědictvím
- Spoluvlastnictví

Justinánské Instituce ve čtvrtém komentáři podávají výčet žalob v dobré víře (Just. Inst. 4, 6, 28⁸):

- Smlouva trhová – koupě – prodej

⁸ Just. Inst. 4, 6, 28: Actionum autem quaedam bonae fidei sunt, quaedam stricti iuris, bonae fidei sunt hae: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelae, commodati, pigneraticia, familiae erciscundae, communi dividundo, praescriptis verbis quae de aestimato proponitur, et ea quae ex permutatione competit, et hereditatis petitio. quamvis enim usque adhuc incertum erat, sive inter bonae fidei iudicia connumeranda sit sive non, nostra tamen constitutio aperte eam esse bonae fidei disposuit.

- Nájem – pronájem
- Nepříkázané jednatelství
- Příkazní smlouva
- Úschova – depositum
- Smlouva společenská
- Poručenství
- Půjčka
- Ruční zástava
- Žaloba na rozdělení spoluvlastnictví vzniklé dědictvím
- Spoluvlastnictví
- Žaloba s předepsanými slovy
- Vetešnická smlouva
- Směna
- Dědická žaloba (hereditas petito)

Kontraktační proces

Druhým pojmem v názvu a druhou subkapitolou konferenčního příspěvku je kontraktační proces.

Římské právo označovalo jednání stran, které vedlo ke změně, vzniku nebo zániku právních vztahů jako *negotium*. Většinou se tento termín překládá jako jednání ve smyslu právní jednání, právní úkon. Římské právo nemělo pro pojem právní jednání/úkon zvláštní termín, ale používalo právě obecný termín *negotium*, který se však musí vykládat podle kontextu určitého jednání, tak např. může znamenat: obchod, případ, záležitost. *Negotium* je tedy obecné označení pro dovolená a úplatná právní jednání.⁹ Římské právo bylo postaveno na základě autonomie vůle a každý jeho subjekt měl volnost upravit si své soukromé poměry podle vlastního rozhodnutí (*libertas*). Římské právní prameny tuto autonomii vůle definují jak svobodu – *libertas*:

⁹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. Praha. Academia. 1994. Heslo *negotium*. str. 191 – 192.

Dig. 1, 5, 4, pr. Florentinus libro nono institutionum *Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur.*

Překlad: Svoboda je přirozená možnost, činit každému co je libo, pouze v tom případě, že násilí nebo právo tomu nebrání.

Tato svoboda v sobě především zahrnovala svobodu učinit nebo neučinit právní úkon, vybrat si druhého kontrahenta, dohodnout si podmínky a obsah právního jednání, tedy učinit co je komu libo.

Konferenční příspěvek chce poukázat na důležitost kontraktačního procesu jako fázovitého procesu, v jehož rámci může dojít k mnoha právně relevantním událostem jejichž důsledkem je neplatnost právního úkonu, který však byl uzavřen v dobré víře.

Dig. 18.1.62.1 Modestinus 5 reg. *Qui nesciens loca sacra vel religiosa vel publica pro privatis comparavit, licet emptio non teneat, ex empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur quod interfuit eius, ne deciperetur.*

Překlad: Ti kteří nevědomky koupí věc posvátnou, zasvěcenou nebo patřící celku a předpokládají, že ta (věc) patří soukromému jednotlivci, způsobuje to neplatnost koupě; a přece žaloba z prodeje může být podána proti prodejci kupitelem, tak aby se nahradila částka obchodu, který nebyl uzavřen.

Na základě tohoto fragmentu je poskytnuta ochrana kupujícímu v podobě žaloby z koupě (*ex empto*), jejímž účelem bylo i přes neexistenci koupě, jelikož předmětem tržové smlouvy byla věc vyloučená z obchodu, tzv. *res extra commercium*, nahradit částku obchodu, který nebyl uzavřen. Touto částkou rozumíme kupní cenu, která byla vyplacena.

Další fragment, tentokrát z Institucí císaře Justinina nám řeší konkrétněji situaci, kdy je jasně kupující v dobré víře, že si kupuje věc, která může být předmětem obchodování, až tonak není. Tuto dobrou víru kupujícího vyvozujeme z obratu „kdo však podveden prodátelem“, tedy jak je uvedeno výše jde o jednu z formulací *a contrario*.

Just. Inst. 3, 23, 5 *Loca sacra vel religiosa, item publica, veluti forum, basilicam, frustra quis sciens emit, quas tamen si pro privatis vel profanis, deceptus a venditore, emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat ut consequatur quod sua interest deceptum eum non esse. idem iuris est, si hominem liberum pro servo emerit.*

Překlad: Kdo ví, že kupuje posvátní nebo zasvěcená místa a stejně tak veřejná, jako tržiště nebo baziliku, tak kupuje zbytečně. Kdo však podveden prodátelem, koupí takovéto věci jako věci soukromé anebo věci lidského práva, má žalobu z koupě, neboť si tyto věci

ponechat nemůže, a to proto, aby mu byla nahrazena škoda, která vznikla z toho důvodů, že byl podveden. Totéž platí, když někdo koupí svobodného člověka jako otroka.¹⁰

Závěr

Římské právo v okamžiku, kdy zavedlo neformální kauzální kontrakty do své systematiky obligačního práva, tak dospělo k potřebě ochrany právních vztahů učiněných v dobré víře. Římská jurisprudenc a především dynamická složka římského práva – honorární právo zavedli ochranu právních vztahů učiněných v dobré víře. Přelomem jistě bylo formulování podvodu – *dolus* jako samostatného institutu, sloužícího k ochraně nároku pokud není jiná procesní možnost ochrany. Před aplikací *actio doli* – žaloby podvodu, měl poškozený u právních jednání učiněných v dobré víře žalobu z těchto kontraktů, i když kvůli nedovolenému předmětu nemohla nastat perfekce právního jednání.

Literature:

- Smith, W, A.: Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London, 1875
- Cicero, M., T. De officiis libri tres. Přeložil J. Ludvíkovský, Svoboda 1970.
- Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. Praha. Academia. 1994.
- Bartošek, M.: Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. Praha, 1995.
- Justiniánské Instituce. Přeložili P. Blaho a M. Skřejpek. Praha. Karolinum 2010.
- Blaho, P., Vaňková, J. Corpus iuris civilis, Tomus I. Bratislava, 2008.
- Boháček, M.: Nástin přednášek o soukromém právu římském. 1. a 2 díl, Praha, 1946.
- Dulckheit, G., Schwarz, F.: Römische Rechtsgeschichte. München. 1970.
- Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách.přeložil J. Kincl. Brno. Doplněk, 1999.

¹⁰ překlad převzat z: Justiniánské Instituce. Přeložili P. Blaho a M. Skřejpek. Praha. Karolinum 2010. str. 275.

- Heyrovský, L. Dějiny a systém římského práva soukromého. Praha 1910
- Hattenhauer, H.: Evropské dějiny práva. Praha,1998.
- Kol. autorů: Encyklopedie antiky. Praha, 1973.
- Pražák, J., Novotný, F., Sedláček, J.: Latinsko – český slovník. Praha, 1933.
- Corpus iuris civilis. Edice I.L.G. Becka. Lipsko 1825. 1. – 5 díl.

Contact – email

miroslav.frydek@upol.cz